

STRUKTURA CESTE SMRTI

Goran Rem

0.1.

U ovome sam radu nastojao pristupiti jednoj tematskoj podstrukturi na koju sam, zaokupljen pjesništvom početka XX. stoljeća, počeo obraćati pozornost kao na svojevrsni »kalauz« za ulazak u individualna autorska poetička polja, napose fenomenologiju duhovnosti koju ona nude.

Pri ovoj uvodnoj napomeni o *autorskim* poetičkim poljima kao smjerokaze pratim i neke dosadašnje uvide u protoavangardna i avangardna strujanja unutar hrvatskoga pjesništva.

Naime, ne baš sve ali svakako one uvide – koji raspoznaju strategije međuautorskih strujanja, odnosno već i intertekstualnih izravnih konstelacija, produktivne recepcije između relativno bliskih, sinkrono djelujućih autora. Tu se posebice plodnom komunikacijom može odčitavati niz, upravo tematskih podstrukturnih, prelijevanja iz dva vrlo različita, primjerice Ujevićeva i Šimićeva teksta, u smjeru Krkleca ili Cesarića. Tu spominjem samo najočitije i najpoznatije, ili ilustrativno najprepoznatljivije, dok su u odnosima između moderne i konzistentnijih (Mirko Jirsak) ali i promjenjivijih (sam Cesarić) autora produljene moderne – ti intertekstovi, osobito spram Vidrića, nezaustavljivo djelovali. Vidrićeva ostavštinska pjesma *Na pustu drumu*¹ prilično može pomoći u oertavanju razlike intenziteta i figurativnosti. Unutar prvih tridesetak godina dvadesetog stoljeća, tek odlaskom moderne cesta smrti biva manje figurativna i dekorativna ili mitološki citatna, a sve više »stvarnosno« tjelesna, u najboljim slučajevima i signalom postmetafizičke prostorne dimenzije. No, dakle, Vidrić će još zapisati:

*Na pustu drumu sniježi i vijori,
Po dubovima tvrda kora puca.
Pod dubom Pan leleče i kašljuca
I na po slednut sa smrću se bori. (...)*

0.2.

Tematska podstruktura ceste smrti koju sam kao »slabi ključ« odlučio upotrijebiti u interpretaciji subjektivnih konstituenti odnosno strukture subjekta, pojavljuje se ne samo u poetičkom crossoveru pjesništva Tina Ujevića, napose u njegovoj najpopularnijoj skladbi – *Svakidašnjoj jadikovki* – pa kod nekolicine najranijih proto i/ili predavangardista kao što su Vladimir Jelovšek i Janko Polić Kamov, nego i u ponekom stihu još starijih i tradicionalnijih autora moderne (Tresić Pavičić) ili čak produljenih romantičara Huga Badalića ili Ferde Juzbašića. Kod ovih posljednjih upravo su ta diskretna iskliznuća iz noćnih slika u slutnju smrti – odnosno gotičnu iako češće dekorativnu atmosferu – za njih značila i poetička pretapanja s paralelnim tendencijama razvijene moderne.²

0.3.

Međutim, poslužiti ću se, preko povijesnog prozora ratnoga konteksta, autopoetičkom dosjetkom Ivana Faktora – suvremenog hrvatskog multimedijalnog umjetnika, inače eksplicitnog i konceptualnog intertekstualizatora Fritza Langa – »Estetski gledano, ja sam se cijeli život spremao za taj rat.« Ovu sam rečenicu naveo kako bih kroz jasnu dosjetku podsjetio na donekle usporedivo kulturno stanje u Hrvatskoj prije ekspresionizma – zlo i smrt su u moderni aplicirani na sliku ceste radije u toposno figurativnoj semantizaciji »smrtno« »dosadnog« života, ili pak nekog mitološkog i pomalo likovnog *tragosa*.³ Za avangardne će poetike – predratna »slabo« motivirana⁴ negativna euforija i ratna konstelacija okrunjena Veličanstva smrti – pokrenuti vrlo direktno Zlo na cestu smrti. Metaforično smrtno dosadni život,⁵ ili etičnom žrtvom popunjeni osjećaj sumorne putne tuđine, i takozvani bolno isprazni život (uglavnom zbog suviše odgođenog i artificijelnoga erotizma), donekle pojačan secesijskom oksimoronskom uzbuđenošću, naletjet će na stanje u kojemu život više nije bio nimalo dosadan, njegova lošina je tolika da ne može predati povjerenje transcendentalnom biću, Bogu se dakle nipošto ne namjerava predati, ali je postao i vrlo jeftin.

0.4.

Autori koje sam onda u najužem izboru interpretacijski pretraživao, uz pomoć tematske podstrukture *ceste smrti*, čitani su u njihovim tekstovima pisanim između 1918. i 1930/31. To donekle izmiče namjeravanom metodologijskom kronotopnom okviru interesa za same 20-e, ali baš 30-e i 31-e Vladimir Kovačić objavljuje stihove kojima će se, zajedno s Marijanom Matijaševićem, *cesta smrti* još uvijek stići pojaviti u intenzitetu odjavne ekspresionistične energije spremne za proto egzistencijalizam.

Mislim da se ovdje rutinski ima govoriti o modernom urušavanju vjere, kao intenzivnoj »strukturi moderne lirike«, kao okolnosti koja određuje stanje subjekta kojemu je nesumnjivo previše i predugo loše. Preintenzivno je izložen lošini.

U tome smislu, raspravljajući subjektu konstituciju u pjesmama Antuna Branka Šimića, Krystyna Pieniazek upozorava na Freuda: »...najbitniji uzrok vjere za Freuda je 'čovjekovo traganje za mirom i zaštitom. Religija koja ne nosi olakšanje prestaje biti religijom: Bog, koji se ne odužuje svojim vjernim slugama, nije u svojoj biti više Bog'. U pjesmi *Svirač ili Preobraženje glasova* približavanje vječnoj biti ponižava čovjeka dovodeći ga u stanje bespomoćnosti... Kao da su strepnja i drhtanje način na koji se Bog objavljuje u ljudskom postojanju. Takvo viđenje vječnosti, daleke moći i veličine jest paradoksalno, čovjeka preneražava i uzrokuje njegovo trajanje u zatečenu egzistencijalnu poretku«. ⁶

Također će Mirko Jirsak u svojim ne više niti najranijim stihovima, nego 1932, još uvijek na početku tridesetih, napisati nove stihove nastavljanja na modernu, dopunski stimulirane na stilskom i subjektivnom strukturiranju – nepopravljivo oštećenim sentimentom ruralnih slika koje su pretopljene u rezignaciju. Riječ je o nastupu »međuratnih« sivih stanja, koja eksponiraju nihilističnu svjetlost protoegzistencijalizma:

(...)

*Svuda kud' upravim korak sa željom da svega se riješim
susrećem hladnu prijetnju vlažnih, natrulih stvari
i onda mi pred oči dođe seoska bol i patnja
i ona vječna tegoba od koje se kleca i stari.*

*I onda vidim da moram preko te ceste bola
k selu, beskrajnoj tuzi, selu crkvene vlage,
da me ne uljulja srce u teško mrtvilo tuge,
mutno ko kasna jesen u očima seoske drage.* ⁷

Autori koje sam uspio čitati »kalauzom« *ceste smrti* a zapravo i, ne razdvajajući ih nekakvim početnim uočavanjem motiva, pretražiti kroz njihovo naglašeno međusobno poetičko i estetsko razlikovanje, jesu: Stanko Tomašić, August Cesarec, Miroslav Feldman, Vjekoslav Majer, Gustav Krklec, Dobriša Cesarić, Antun Branko Šimić, Dragutin Tadijanović, Marijan Matijašević, Mirko Jirsak, Vladimir Kovačić i Đuro Sudeta.

Čini mi se da, usprkos ili možda baš zahvaljujući međusobnim razlikama, vrlo reljefno izgrađuju svijet mimozbiljskog, ili subzbiljskog izmicanja: a) kratkotrajnom životu i b) »sumnjivoj« vječnosti, obuzetoj – novome subjektivitetu – nedostatnom posmrtnom transcendencijom. U jednoj je proznoj pjesmi Ivan Kozarac⁸ već bio uobličio takvu subjektnu strukturu, strukturu koja rješava problem lošine i sumnjivoga razrješavanja toga stanja u posmrtnom nastavljanju. Stvorio je Kozarac biće »tjelesnog duha« koji ostaje ali više nije tu, koji opstaje ali je tjelesno nekompetentan, ili djelomično destruktivno kompetentan, koji nastavlja u trajanje ali ne pohranjujući se u dvojbenu sigurnost metafizički bestjelesne vječnosti. Ako se odlučuje za smrt, onda je to zbog nade u *ništa* koje se tamo nalazi. Tako se postupno priprema prostor za avangardistički nihilizam.⁹

Riječ je kod Ivana Kozarca o nekoj vrsti emocionalno i razumski opustošenog bića, gotovo »zombija«, kojega će poslije Đuro Sudeta odvesti i u opširniju proznu zbilju, dok se u interesu ovoga rada ta vrsta subjektnoga napuštanja fizičkoga i osvjetljenog svijeta donekle pretvara u »zanesenu« subjektnu strukturu, čak u tekstualnoga zamjenika za autorovu povijesnu kompetenciju, odnosno pripadnost povijesti a ne tekstu. Dakako, riječ je o reaktiviranju i reinterpretiranju vrlo otvorene i jasne teorijske ideje o »smrti autora«.

0.5.

Rad je provjeravao svoje pretrage kroz poglede (antiavangardističkih i/ili antimodernističkih likovnih kritika Isidora Kršnjavoga, avangardno injektiranoga Iljka Gorenčevića, sintetičnog postava Josipa Bognera, te kroz uvide Nikole Ivanišina,¹⁰ Cvjetka Milanje i Branimira Donata, uz monografiju o Šimićeveu pjesništvu poljske kroatistice Krystyne Pieniazek i nedaleki recepcijski tipološki nacrt Pavla Pavličića.

0.6.

Rad je najraspoložnije određen interpretacijskim pristupima, i pozorom za različitu ili sličnu upotrebu predmetnoga toposa. Tekstovne su interpretacije ispostavile i tipologiju, koja nastaje ukrižujući sljedeće natuknice, ili problemska pitanja:

1. Uvrstiti ili ne u interes rada tekstove koji upotrebljavaju i leksičke drukčije označitelje: *cesta // put / puteljak / staza // putovanje*.

2. Što se događa s tematskom podstrukturu ceste smrti i njezinom semantičkom emisijom u različitim kompozicijskim stratifikacijama; od *usputne i hijerarhijski neistaknute* pozicije u lancu drugih tematskih podstrukture podjednakoga statusa – do *preuzimanja skoro cjelokupnog tematskog prostora*.

3. Što se događa s tim toposom u različitim stilskim konstelacijama? Od potpune i najčešće novosimboličke figurativnosti s dominantnom metaforizacijom do novopredmetne afiguralnosti?

4. U kojoj su mjeri i kojim strategijama (od tradiranja do autentičnosti ili čak i demobilizacijskim pojavljivanja toposa *cesta smrti* uporište velikom transpoetičkom dijalogu s kršćanskocivilizacijskim kriptotoposom »puta nebeskog«?)

Cilj je dakle rada, završno upitati kako se motiv smrti u svojoj problemskoj i semantički složenijoj izvedenici toposa *zlokobne ceste smrti* postavlja spram bitno starijega toposa *puta nebeskog*. Tu se želi ustanoviti tipološka i strategijska ponuda semantičkih emisijskih razlika na potezu od metafizičke duhovnosti spram antimetafizičke duhovnosti pa do one rijetko promišljane, a kroz stihove Kozarca, pa Šimića i Sudete često naslućene ili pomišljane: postmetafizičke.¹¹

1. ANTIIDEOLOGIJSKI STANKO TOMAŠIĆ I POSTMETAFIZIČKI ANTUN BRANKO ŠIMIĆ

U *Robijaševoj pjesmi*¹² Stanko Tomašić, metaforično¹³ bi se reklo – usklično proklinje svjetove koji imaju svoje tradicijski kontinuirane ideologije. Taj antitradicijski i eksklamatorno antiideologijski nastup oslanja o subjektivno pomalo *hororno*, ali osobito individualizirana iskustva i iskušavanje blizine smrti. Do toga iskustva subjekt je izrijekom »išo dugo« i to »stazama teškim«, ali taj metaforični

opis iskušenja putovanja do blizine smrti prije je nastojanje konstituiranja individualizirane ali opet nove ideologije, ideologije oprjeke zbog oprjeke same i zbog jedinog uvjerljivog iskustva: zanosa u ideji nadčovjeka – sebe. *Cestom* ili nominalno *stazom smrti* prolaze drugi, i dalje će prolaziti drugi, a on, dosjetkom metafizičke krađe, to razrješava i »dušu... nosi... niz putove bijele«.

(...)

*Pa neka trozuba vašeg i gnjeva,
pa lanaca, stijena, robijaških suza i vike!
dušu sam jednom vječnom oteo grobu
i sada je nosim kroz proljeće sunca niz putove bijele.*¹⁴

Metafizička krađa ovdje je bitan gest, jer se krađe duhovno biće i od smrti i od zbilje, pa zbiljom postaje nekakav međuprostor slobode. Situacija je, u čvrstom kontrastu, usporediva s čuvenim Šimićevim *Vampirom*:¹⁵

(...)

Ja skrivam svoju dušu od njega

*On grli moje tijelo
i pije moje usne
i pleše pada pijan moje krvi*

*I čeka čas
da se moje tijelo mrtvo sruši ispruži
i on da zgrabi moju bijelu dušu
i s njome bljesne kroz noć u bezdanu tamu*

Međutim, Šimićeva pjesma *Povratak*¹⁶ puno izravnije imenuje konstelaciju ceste smrti ali i bića koje ne namjerava otići s ovoga svijeta nego igrom simboličkih bioloških označitelja tjelesno izbjeći fizičku odsutnost ili slabu utjehu metafizike:

(...)

*Kad koracajući cestom kroz mrtvo svijetlo podne
staneš
preplašena krikom čudne tice
znaj:
to krik je moga srca s blizih obala*

*I kad kroz suton vidiš crnu sjenku što se miče
s onu stranu mrke mirne vode
znaj:
ja koracam uspravan i svečan
kao pored tebe*

1.2. LOŠINA KOJA KOD AUGUSTA CESARCA NEMA PRAVO NITI NA IME

U pjesmi *Čas velikog izlaza*¹⁷ iz 1920. postavljen je metafizički aspekt subjektova bića u stanje osviještenog konstituansa – koji čezne za svojim autonomiziranjem, zapravo – za napuštanjem tijela.

U tom užasu od osuđenosti na tijelo odlučuje se svojega fizičkog nositelja deskribirati krajnje tamnim odrednicama, sve do klaustrofobijskih. Tako je toj presvjesnoj duši – duši presvjesnoj sebe i koja stoga koja želi »rješenje« – tijelo ne samo »noć« nego je to i noć koja je »kao« ... »mrtvački kovčeg«. A taj je onda još i izgubljen na »bezimenoj stazi«, te dakle ne dobiva priliku zaslužiti status ni »puta« niti »ceste«. Ovdje ju predlažem razumijevati kao kontrapunktni semantički izvor, sa zrcalnim funkcioniranjem, odčitljivim tek kao hiperbola, a tada ju ipak semantizira *cesta smrti*.

(...)

*Svuda oko mene je noć. Tiha, umorna
Ko katakombe u kojoj spavaju zaboravljene žrtve vjernika.
Ova je noć ko sipa što na svijest je moju
Duhnula sive mlazove sutona i mraka,
Samo da me u štipaljke napasti svojih privuče
I da me zaguši i sve moje mrtve radosti ispije.*

Ko zavodljiva sipa ova je noć.

Tiha i crna kao izgubljen mrtvački kovčeg negdje na bezimenoj stazi.¹⁸

(...)

Riječ je o prostoru kretanja koji je i kao takav »beperspektivan« za dušu – jer ju vezuje za, paradoksalni i loš, život. Naime život koji nema pravo niti na ime svojega kretanja u najmanju je ruku loš, ako već nije i lošiji od smrti. I tu je spomenuti paradoks.

1.3. BUČNI ŠAPAT MIROSLAVA FELDMANA

U Feldmanovoj pjesmi *Iza sunca*¹⁹ uspostavlja se subjektna razlika između trećeosobnih množinskih bića »ljudi« i »žena« – naspram bića koje se pojavljuje u prvoj osobi množine i koje, potonje, progovara iz pozicije naoko paradoksnog stanja »dobre i vedre duše« i »mračnog mozga«.

(...)

Mi smo ko dijete.

Nama život trnove vijence plete.

I mi ćemo sada poći,

dok se još putevi svijete,

dok se još staze vide,

a skoro će na nas mrak.

(...)

Ta razlika oni/mi, ispostavlja identitetnu konstituciju prvoosobnog množinskog bića, kao jake svijesti onih koji znaju za što se žrtvuju, za što žrtvuju život, pa je zato za njih »svijetli put« istoznačje s *cestom smrti*. Zbog metaforičnog svijetlog puta uskoro će, u finitnom iskazu, kazivački subjekt ponavljati, upotrijebiti još jednu strukturu umnoška, dakle informacija će se završno skandirati. Sam taj čin će se označiteljski stišati glagolskim opisom prema kojemu će se stanje zapravo »šapnuti«, točnije: »šapnuti bogu« ...Međutim, tamni zvuk toga skandiranja bit će prilično snažan: »mi smo pali, mi smo pali«.

Šapat je odigrao kontrapunktnu gestu ekspresionističkoga krika, jer je cijeli prizor smješten u predmetafizičko stanje, u stanje ni života ni smrti, u identitetno urušeni subjektivitet. Feldman ne nameće konkretnije ideologijske impostacije nego osvjetljava u općoj refleksiji osobito tragični paradoks žrtve.

1. 4. DEFIGURATIVNOST TRAGIČNOG KOD VJEKOSLAVA MAJERA

U kratkoj dvostrofnoj i desetostihovnoj pjesmi Vjekoslava Majera, kojoj beznaslovnu kompoziciju opravdava i pridržava ponavljanje istog stiha »U danima oluje«²⁰ na početcima strofa, metaforično se i kondenzirano figurativno slika rat.

Ratu se daje figura elementarne nepogode, koja bi reperkusirala i svojevrsno repetiranje loših učenika u povjesnici koju ne znaju čitati a i nikada neće naučiti čitati. Stoga se, ako dalje reperkusiramo, ima trpjeti pred takvim subbinskim mrakom.

U samoj pjesmi pak subjektivnim konstelacijama nastupaju fizički i metafizički kolektiviteti, koji zapravo dobivaju pozicije objekta, uključujući tu podjednako i formacije označene trećeosobnim – i prvoosobnim množinskim predstavljanjem. Tek »jaki Ti«, na samom kraju pjesme, nakon dosljedne pejzažne metaforizacije pa i svojevrsne eufemizacije rata, odnosno povišenog stanja destrukcije, taj »jaki Ti« biva opisan konkretizirano, odjednom defigurativno tragično i time prekoapsurdno izravno:

(...)

*ti žuriš cestom u divljem bijesu
u naručju nosiš od ljudi ubijeno dijete.*

1.5. BLUD GUSTAVA KRKLECA, SMRT CIVILIZACIJE I SMRT AUTORA

U pjesmi iz 1920. *Bludnica na cesti*,²¹ Gustav Krklec, triput, uz prijelaz subjektivnog semantičkog lika iz naslova, repetira stih »Ide cestom« i proširuje ga, pojašnjava, opisom dehumaniziranih komunikacijskih okolnosti; koje su zapravo samo jeka, toposni replikant prostornog udaljavanja, i posljedično – diskomunikacijska slika. Subjektivni je lik semantiziran nizom »lošina«, od već spomenute, a zapravo socijalne, dislokacije, pa do tjelesne, psihobiološke i fiziološke destruiranosti. Tome stanju, toj posljedici hodanja cestom, jedino je rješenje – ono eufemistično i antifrazično opisano kao »mrtvi i duboki san«. Opisivač i sućutnik subjektivnog lika, kazivačko Ja, poziva na zajednički nastavak *putovanja* i jer – zabludničku, stoga i jedva metaforiziranu, bliskost – *pjevanja ... »u noć zlu i kasnu – .«*

*Ide cestom,
Za njom zvone koraci.
Ide cestom,
Za njom bježe pogledi.
Ide cestom,
Za njom laju psi.
(...)*

Krklec stapa – kroz analogijski intenzivno blisko stanje destruktivnog i autodestruktivnog suodnosa – slike bludničina životnog puta i pjesničkoga zabludenja. Baš sukladno onome što je malo stariji, malo prije, drugi autor napisao: »gazi stazom varke mrtvi Ujeviću«. Neka opća civilizacijska noć, dakle još jedna, toposna, smrt – smrt civilizacije, ovdje je ona cesta smrti koja je istovremeno i prostor u koji se subsemantično projicira refleksija »smrti autora«. Tu neelaboriranu ali naznačenu ideju autora kao nekompetentnog deputea, zamjenika – koji tek ima tu lošu vertikalnu naviku da iz levitacijske situacije sna dobro vidi lošinu ali je u tome interventno bespomoćan – pa se i »sve« – što uključuje i »bijeje ceste« – »sve se ruši u duboku smrt«.

1.6. OKRUTNOST SLIKOVNE BAJKE DOBRIŠE CESARIĆA

Taj autor je napisao niz pjesama u kojima se put metaforično ispisuje kao životni put, kao egzistencijska slika, s osobitim pozorom za stanje koje određuje okolnosti stvaralačkoga puta. I u pjesmi *U spomen Sergeju Jesenjinu*²² Cesarić reflektira simboličnu ali i intenzivnu ideju traga koji ostaje transcendentnom paralelom tekstualnoj recepciji.

*(...)
Njihova duša gasne i gasne
Da stoputa jače u pjesmama sine,
a njihov put je čist i bijel
Kao sniježni put lavine.*

Zatim je tu i vrlo poticajan, okrutno novosimbolistički *Oblak* koji je zbog svojeglavog inzistiranja na svome *putu* bio i »raznešen«. Novosimbolist Cesarić, s lakim avangardističnim »školovanjem« u intertekstnim prijepiskama odnosno preuzimanjima od Ujevića i Šimića, tom prilikom preuzima i neke ekspresionistične geste, ali njegova unutaropusna informacija sugerira različit stav prema metafizici od dosad navođenih autora. Cesarić vjeruje nešto više od drugih u autorovu tekstualnu protežnost do vječnosti. I njemu je civilizacijska noć vrlo nadahnuto zemaljsko izokrenuto nebo s definicijom primitivizma, ali se taj dio Cesarićeva tamnog zvuka vrlo osjetljivo ima raspoznavati. Kod Cesarića je na djelu ona vrsta okrutnosti koju primjerice nose bajke, ali je tamo ta okrutnost zbog narativnosti lakše uočljiva, no također djetinjasto jasna i propedeutična. Ne narušavajući pri tome svoj magijski stilizam.

Ponavljam, na svome je putu, taj oblak bio – *raznešen*.

1.7. RAVNODUŠNOST MARIJANA MATIJAŠEVIĆA

Još 1929. Marijan Matijašević u pjesmi *Jesen*²³ kroz svaki stih fragmentno slaže lošinu kroz pomalo nesukladne semantizacije, nesukladne u tijeku lirske priče odnosno deskripcije, spajajući takva razilaženja, najznačajnijim iznalaskom – skoro ravnodušnim stanjem subjekta. Iako je riječ o trošnoj motivskoj priči o vezi između jeseni i smrti, osjetljivo infantilnom u ekspozicijskoj gesti personifikacije, intenzitet ne izostaje i to paradoksalnim pražnjenjem emocijske dimenzije snimka. Sam opis nastoji na odmicanju snimateljevog udjela, što se djelomično obavlja prekompetentiranjem personificiranih bića-djelova biologije i fizike. Riječ je ipak o prilično sugestibilnom ispunjavanju praznine submetafizikom, stanjem paradigmatizacije tzv. »mekih« deskriptema: *paučje svile, mraza te napokon simbolički nešto težeg – oblaka*.

2.0. UMJESTO ZAKLJUČKA

U stanje tekstova koji konstituirajući subjektne konstitucije vrlo lošega egzistencijskog okružja i vrlo loše emocionalne definicije, a smješteni su nastajanjem u vremensko polje dvadesetih godina dvadesetog stoljeća, pa stoga,

ratom transtekstuirani, izbjegavaju dati vjeru metafizičkoj duhovnosti koja ih je predugo izložila Zlu, uvid je potražen preko toponima ceste smrti jer se čini da on privlači pročišćavanje i/ili provjeravanje spomenutoga egzistencijskog konstelata. Fokusirani su tekstovi antiideologijski zaokupljenog Stanka Tomašića i djelomično postmetafizičkog Antuna Branka Šimića.

Nešto je puno tradicionalnije kod Dragutina Tadijanovića u njegovoj posvetnici Antunu Branku Šimiću, u pjesmi *U smrt pjesnika*, i bliže oprimjerivanju razlike od potvrđivanja uvjetno uočene paradigme prethodno spomenutih Tomašića i Šimića samog, kao i onih koji će još biti označeni uz njihove specifične izvode.

Karakteristično stanje apsurdna i predegzistencijalističkog subjekta najavljuje deskripcija lošine koja kod Augusta Cesarca nema pravo niti na ime, te joj se usmjerava označiteljskim izostavljanjem. Bučni šapat Miroslava Feldmana smireno pripovijeda i kontrastno reperkusira najčešće izostavljeni sadržaj ekspresionističkog krika. Defigurativnost tragičnog kod Vjekoslava Majera rastvara uobičajene metaforične zaobilaznice i prebačaje u deskripciji ratnih slika. Zabludenost je semantička samosvijest subjektiviteta Gustava Krkleca, a kontekst je takvome biću – smrt civilizacije i jaka smrt autora. Posebno je teško dostupna najtransparentnija bajkovitost okrutnosti Dobriše Cesarića; a Vladimir Kovačić dopisuje urbane slike na ruralno provjerenu ravnodušnost Marijana Matijaševića.

(prednacrt za studiju o duhovnosti i estetici lirike dvadesetih)

3. LITERATURA

- Brešić, Vinko: *Dobriša Cesarić*, ZZK, Zagreb 1984.
- Cesarić, Dobriša: *Povratak, sabrane pjesme*, Znanje, Zagreb 1995.
- Donat, Branimir: *Put kroz noć*, antologija poezije hrvatskog ekspresionizma. Dora Krupićeva, Zagreb 2001.
- Flaker, Aleksandar: *Stilske formacije* (drugo izdanje), Zagreb 1986.
- Friedrich, Hugo: *Struktura moderne lirike*. Stvarnost, Zagreb 1986.
- Frangeš, Ivo: *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb 1986.
- Ivanišin, Nikola: Fenomen književnog ekspresionizma, ŠK, Zagreb 1990.
- Jelčić, Dubravko: *Moj prijatelju mene više nema – o petoj godišnjici smrti Dobriše Cesarića* (Govor izrečen na svečanoj komemoraciji u spomen Dobriše Cesarića, u Vinkovcima 6. rujna 1985.) (pogovor knjizi *Povratak, sabrane pjesme*), str. 156-162.
- Kombol, Mihovil: *Antologija novije hrvatske lirike*, Minerva, Zagreb 1934.
- Krklec, Gustav: *Izbor iz djela*, Riječ, Vinkovci 2000.
- Matijašević, Marijan: *Izabrana djela*, Slavonica, Vinkovci 1994.
- Milanja, Cvjetko: *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*, MH, Zagreb 2000.
- Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma* (prir. Cvjetko Milanja), Konzor, Zagreb 2002.
- O Slamnigu /zbornik radova/*, Pedagoški fakultet, Osijek 2003.
- Pavlović, Boro: *Ugodna pripovijest /studija Estetika*, str. 9-65/, Disput, Zagreb 2003.
- Pieniazek, Krystyna: *Pjesničko stvaralaštvo Antuna Branka Šimića*, Matica hrvatska, Zagreb 2000.
- Rem, Goran: *O pjesmama Dobriše Cesarića /predg. knjizi Dobriša Cesarić, Pjesma mrtvog pjesnika/*, Privlačica, Vinkovci 1996.
- Sablić Tomić, Helena / Rem, Goran: *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, MH, Zagreb 2003.
- Šimić, Antun Branko: *Tijelo i mi /izbor iz djela/*, Riječ, Vinkovci 1999.
- Tadijanović, Dragutin/Delorko, Olinko: *Hrvatska moderna lirika*, Zagreb 1933.
- Vidrić, Vladimir: *Pjesme*. (Prir. Josip Užarević) Riječ, Vinkovci 1998.
- Zbornik radova *O Dobriši Cesariću* /ur. Dubravko Jelčić/, Mladost, Zagreb 1992.

BILJEŠKE

¹ Vladimir Vidrić, *Pjesme*. (Prir. Josip Užarević) Riječ, Vinkovci 1998, str. 69.

² Usporediti primjerice u pjesmi Huga Badalića *Ukleta jezero*, gdje na kraju nokturalne i strme ceste započinje fantazmagorična i popularno poučna priča o smrti eticiteta. (Hugo Badalić, *Izabrane pjesme*, prir. Goran Rem, Brodska riječ, Vinkovci 2002, str. 137.) Branimir će Donat, pak, svoju antologiju poezije hrvatskog ekspresionizma nasloviti *Put kroz noć*, prema istoimenoj pjesmi Gustava Krkleca iz 1917. i dijelom će nuditi ovome radu tekstove kroz koje nastupaju signali, ovdje osobito fokusirane, postmetafizičke duhovnosti.

³ »U starim motivima traže se prvenstveno elementi dekorativni u likovnom smislu, podobni za izgradnju skladne zatvorene strukture...« (Aleksandar Flaker, *Stilske formacije*, /drugo izdanje/, Zagreb 1986, str. 91.)

⁴ Kontekstni ulazak informacija kulturnoga sloma svjetonazora, Nietzsche, »smrt Boga«, Balkanski ratovi, kraj stoljeća/svijeta...?

⁵ »Što donosi smrt, to pjesma ne zna. Međutim, ona mami. Jer je prilika za 'novo'. A to novo? Ono je neodređljivo, prazna suprotnost pustoši zbilje. Na vrhu baudelaireovskog idealiteta postavlja se pojam smrti, koji je postao posve negativan i bez sadržaja.« (Hugo Friedrich, *Struktura moderne lirike*. Stvarnost, Zagreb 1986, str. 53.)

⁶ Krystyna Pieniazek, *Pjesničko stvaralaštvo Antuna Branka Šimića*, Matica hrvatska, Zagreb 2000, str. 124.

⁷ (*Reznacija*, 1932.)

⁸ Vidjeti moj rad u prethodnom svesku zbornika Dana Hvarskog kazališta.

⁹ Tu se misli i na postavangardnu plohu sivoga polja subjektne rezignacije za koju Jirsak ima skoro tople slike ali je trula konstitucija prostora koji bi trebao nuditi vitalitet – preintenzivna. Riječ je o estetskom iskustvu, koje u planu motivacije za izočenje takvoga biologizatorski jačega bića, precizno sažima Boro Pavlović u svojoj sve donedavna rukopisnoj *Estetici*: »Između pojava moderne i biološke...estetike, leži iskustvo jednoga svjetskog rata i jednog svjetski sudbonosnog društvenog prevrata, divulgacije teorije relativiteta i psihoanalize, pojava nihilizma u umjetnosti u vidu dadaizma, bengalska vatra futurizma i ekspresionizma, te nadrealistička anarhija poetske i seksualne revolucije.« Boro Pavlović, *Ugodna pripovijest* (studija Estetika, str. 9-65), Disput, Zagreb 2003, str. 53.

¹⁰ Nikola Ivanišin u studiji *Fenomen ekspresionizma u hrvatskoj lirici*, pokazujući da je viđenje i pogled te napokon boja onoga gledanog fenomen europske i hrvatske lirike, navodi zlokobne stihove Augusta Cesarca o raskrižju:

A oko mene stenje bura

I liže bijelu od mjesečine i snijega, od zvjezdanih kristala bijelu ulicu

Stenje bura

ko crna mačka na raskršću. Ko crna mačka na raskršću.

(Nikola Ivanišin, *Fenomen književnog ekspresionizma*. Školska knjiga, Zagreb 1990, str. 83.) Naravno, otvarati tematsku podstrukturu raskrižja odvelo bi ovo čitanje u novi interes gdje je svakako privlačna potraga za desimbolizacijom toga toposa.

¹¹ Postmetafizičku bi duhovnost bilo svrhovito razlikovati od nemetafizičke, one koja nastupa, prema upozorenjima radova Krystyne Pieniazek, u hrvatsko pjesništvo, kroz tekstove postmodernih pjesnika kraja prošlog stoljeća. (Vidjeti u Zborniku radova sa 4. međunarodnog hrvatskog kongresa slavista. Ili, u zborniku *Oslamnigu*, Osijek 2003.)

¹² Branimir Donat, *Put kroz noć*, antologija poezije hrvatskog ekspresionizma. Dora Krupićeva, Zagreb 2001, str. 96-97.

¹³ Sjećamo se kako je Ivo Frangeš, pomalo neočekivano, upozorio da se pridavanje pjesmine faktografije imenu povijesnog autora mora shvaćati metaforično. Doduše, učinio je to u zagradi, ali opremljen kritičkim čitanjem Spitzera ipak vrlo odlučno: »(Ovdje valja odmah napomenuti da izrazi kao »Matoš je upotrijebio« ili »Matoš je ostvario« itd. imaju isključivo metaforično značenje...«) Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb 1986, str. 77.

¹⁴ Isto, str. 96.

¹⁵ Antun Branko Šimić, *Tijelo i mi* /izbor iz djela/, Riječ, Vinkovci 1999, str. 59.

¹⁶ Isto, str. 34.

¹⁷ Isto, str 109-110.

¹⁸ Isto, str. 109.

¹⁹ *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma* /prir. Cvjetko Milanja/, Konzor, Zagreb 2002, str. 118.

²⁰ Branimir Donat, *Put kroz noć...*, Zagreb 2001, str. 323.

²¹ Gustav Krklec, *Izbor iz djela*, Riječ, Vinkovci 2000, str. 28.

²² Dobriša Cesarić: *Povratak*, sabrane pjesme, Znanje, Zagreb 1995, str. 39.

²³ Marijan Matijašević, *Izabrana djela*, Slavonica, Vinkovci 1994, str. 7